

УДК 008

Agnieszka Malek

WIEDZA LUDOWA W POLSKICH PORADNIKACH DLA RODZICÓW Z LAT 1918–1989

Малек А. Народне знання в польських довідниках для батьків 1918–1989 рр.

В 1918–1989 рр. було видано кілька сотень довідників для батьків. Їх авторами були як польські, так і закордонні спеціалісти, головним чином лікарі, гігієністи, педагоги, психологи, а також теологи. Довідникові публікації були засобом популяризації найновіших досягнень науки, медицини, гігієни, дієтології, психології та педагогіки. Однак інформація, яку подавали автори, дискредитувала традиційне знання та досягнення народної педагогіки, що мало підкреслювати знання експертів.

Метою статті є визначення статусу народного знання в польських довідниках для батьків, які видавалися в 1918–1989 рр. Преметом дослідження є поради та заборони для батьків, які стосуються принципів догляду та виховання, що походять із народної культури та переказу від покоління до покоління. Джерелами стали довідники, які видані на території II Речі Посполитої та Польщі післявоєнного періоду (до 1989 року).

Ключові слова: довідники, виховання, діти, II Річ Посполита, Польська народна республіка.

Малек А.

НАРОДНЫЕ ЗНАНИЯ В ПОЛЬСКИХ СПРАВОЧНИКАХ ДЛЯ РОДИТЕЛЕЙ 1918–1989 ГГ.

В 1918–1989 гг. было опубликовано несколько сотен справочников для родителей. Их авторами были как польские, так и заграничные специалисты, главным образом врачи, гигиенисты, педагоги, психологи, а также теологи. Публикации справочников были средством популяризации новых достижений науки, медицины, гигиены, диетологии, психологии и педагогики. Однако информация, которую давали авторы, дискредитировала традиционные знания и достижения народной педагогики, что должно было подчеркивать знания экспертов.

Целью статьи является определение статуса народного знания в польских справочниках для родителей, которые издавались в 1918–1989 гг.

Предметом исследования являются советы и запреты для родителей, касающихся принципов ухода и воспитания, которые

Претомом дослідження є поради та заборони для батьків, які стосуються принципів догляду та виховання, которые происходят из народной культуры и передаются от поколения к поколению. Источниками стали справочники, выданные на территории II Речи Посполитой и Польши послевоенного периода (до 1989 года).

Ключевые слова: справочники, воспитание, дети, II Речь Посполитая, Польская народная республика.

Malek A.

FOLK KNOWLEDGE IN THE POLISH GUIDEBOOKS FOR PARENTS FROM THE YEARS 1918–1989

In the years 1918–1989, several hundred guide books for parents were published. Their authors were both Polish and foreign specialists, mainly doctors, hygienists, pedagogues, psychologists and theologians. Guidebooks were the tool to popularize the state of scientific knowledge in the fields of medicine, hygiene, dietetics, psychology and pedagogy. However, comments made by the authors discredited the traditional knowledge and achievements in the field of upbringing in the guidebooks, serving reinforcing the significance of expert knowledge.

The aim of the presentation is to show the status of folk knowledge in Polish handbooks for parents issued in the years 1918–1989. Advices and warnings of specialists directed to parents regarding the principles of care and upbringing having their source in folk culture and intergeneration transmission constitute the subject of the research. The source material are guidebooks addressed to parents issued in the territory of the Second Polish Republic and Poland of the post-war period (until 1989).

Key words: guidebooks, upbringing, children, Socond Polish Republic, People's Republic of Poland.

Popularność literatury poradnikowej wśród polskich czytelników, pomimo zaobserwowanego w ostatnim dziesięcioleciu spadku zainteresowania tym gatunkiem, wciąż utrzymuje się wysokim poziomie. Raport Polskiej Izby Książki ujawnił, iż poradniki, przewodniki oraz książki instruktażowe lokują się na czwartym miejscu wśród najchętniej czytanych gatunków literatury [1, s. 36] [2, s. 7]. Poradniki na swą lekturę częściej wybierają kobiety niż mężczyźni. Wśród walorów tego gatunku wymienia się m.in. możliwość wyniesienia z niej nowej wiedzy i konkretnych wskazań, stąd też ten typ kontaktu z książką można określić mianem „podróży w interesach” [3, s. 34].

Dostarczanie odpowiednich informacji umożliwiających lub ułatwiających czytelnikowi wywiązywanie się ze zobowiązań wynikających z pełnionych przez niego ról społecznych (funkcja informacyjna) jest jedną z wielu funkcji literatury poradnikowej [4, s. 53–54]. Wśród pozostałych wymienia się ponadto: zwracanie i utrzymanie uwagi czytelnika (funkcja interakcyjna), dzielenie się przekonaniem, sądami, emocjami przez autora książki (funkcja ekspresyjna), przekonywanie lub nakłanianie czytelnika do określonych działań (f. nakłaniająca), uczenie przez zabawę (f. ludyczna), a także kreatywną, estetyczną lub matajęzykową [5, s. 100]. Jak zatem wynika z powyższego, sięganie po poradniki celem zdobycia i/ lub uzupełnienia wiedzy bądź umiejętności czy też potrzeba potwierdzenia słuszności podejmowanych decyzji mogą być zaledwie jednym z wielu powodów skłaniających czytelników do wyboru właśnie tego gatunku literatury.

Poradniki, mając charakter książek popularnonaukowych, łączą w sobie wiedzę zarówno naukową, jak i pochodzącą z bezpośredniego doświadczenia; kształtując wiedzę potoczną rodziców są jednocześnie środkiem upowszechniania (popularyzacji) wiedzy naukowej [6, s. 31].

Współcześnie wyróżnia się pięć gatunków wiedzy ludzkiej: potoczną, naukową, artystyczną – literacką, spekulatywną i irracjonalną [7, s. 35–41] [8, s. 11–15]. Pierwsze cztery składają się na wiedzę racjonalną, spełniającą zasadę intersubiektywności: jest intersubiektywnie komunikowalna oraz sprawdzalna. Oznacza to, iż może być przekazana dowolnemu, przeciętnemu odbiorcy, który będzie miał ponadto możliwość sprawdzenia zasadności przedstawionych mu twierdzeń. Warunku intersubiektywności nie spełnia ostatni z wymienionych gatunków wiedzy – irracjonalna, nieuchwytna dla rozumu i sprzeczna z rozumowaniem. Najstarszym rodzajem wiedzy jest potoczna (inaczej zdroworozsądkowa), charakteryzująca się dużą ogólnością, niską precyzją oraz małym stopniem abstrakcyjności. Swym zasięgiem obejmuje ona szeroki zasięg zjawisk dostępnych bezpośredniej obserwacji; na wiedzę potoczną składają się zarówno sądy prawdziwe, jak i przesady, albowiem wiedza ta „nie posiada imperatywu dochodzenia do prawdy”. Wśród wyróżników wiedzy potocznej wskazuje się jej zbiorowy charakter, jako rezultat wspólnych doświadczeń. Z wiedzą potoczną ściśle związana jest kategoria „wiedzy jednostkowej”, mającej wymiar osobisty (j jednostkowy), subiektywny (ma ton afektywny i wartościujący) i podmiotowy. Wiedzy potocznej przeciwstawiana jest wiedza naukowa, którą cechuje mocna zasada racjonalności – oznacza ona, iż stopień przekonania, z jakim głosimy dane twierdzenie, powinien odpowiadać stopniowi jego uzasadnienia.

Wiedza naukowa stanowi efekt zastosowania określonej metody naukowej w celu wyjaśnienia zjawisk, jest zatem pewniejszą od innych gatunków wiedzy, posiada wysoką moc prognostyczną i eksplanacyjną. Ten typ wiedzy cechuje neutralność oraz stronienie od wartościowania. W obszarze wiedzy naukowej, ze względu na charakterystyczny obszar zainteresowań, specyficzny przedmiot badań oraz odrębne procedury badawcze, można wyróżnić m.in. wiedzę humanistyczną, techniczną, medyczną, ekonomiczną, prawną i wiele innych. Mimo powszechnej tendencji do opozycyjnego traktowania wiedzy naukowej i potocznej, należy podkreślić ich wzajemny związek, wyrażający się chociażby w udziale potoczności w konstruowaniu wiedzy naukowej.

Zawarta w literaturze i sztuce wiedza artystyczno-literacka umożliwia poznanie człowieka i jego świata za pomocą tzw. rzeczywistości przedstawionej, opisującej określone sytuacje życiowe. Ostatnia z racjonalnych gatunków wiedzy, spekulatywna, zawarta jest natomiast w systemach filozoficznych i religijnych.

Joanna Rutkowiak zaproponowała odrębną klasyfikację wiedzy dotyczącej wychowania [9, s. 19–26]. W jej ramach wyróżnione zostały: wiedza naukowa, filozoficzna, potoczna, mityczna, religijna, wywodząca się z kręgów sztuki oraz publicystyczna. Zarówno logiczna jak i empiryczna – indukcyjna wiedza pedagogiczna, składające się na wiedzę naukową, opierają się na założeniu o metodycznej efektywności, zmierzającej do wykazania prawdziwości określonych twierdzeń. Wytyczanie nowych obszarów przemysłów, niekiedy w opozycji do uznanych twierdzeń, leży z kolei w gestii filozoficznej wiedzy o wychowaniu. Cechą wiedzy potocznej o wychowaniu, podobnie jak we wcześniej przywołanej klasyfikacji, jest jej zdroworozsądkowość. Rutkowiak wskazuje, iż uznawana przez zwolenników wiedzy naukowej za wiedzę mniej znaczącą, paradoksalnie stanowi jej integralną część. Wyodrębniając mityczną wiedzę o wychowaniu autorka zwróciła uwagę na funkcjonujące w pedagogice wychowawcze tabu, trudności z podziałem na to co realne i idealne, a także trudności w dystansowaniu się od utrwalonych założeń. Oparcie na kwestiach niepodlegających dyskusji, niekwestionowalnych, cechuje natomiast wiedzę religijną, która – mimo wewnętrznego zróżnicowania – odwołuje się do sfery sacrum jako źródła postulatów wychowawczych. Mająca swe korzenie w sztuce wiedza o wychowaniu winna być odnoszona nie tylko do tradycyjnych wytworów, ale również do form traktowanych jako margines (np. kultury pop), albowiem to właśnie one zwracają uwagę na trapiące społeczeństwo bóle. Ukazanie ich szerszemu gronu odbiorców możliwe staje się także za pośrednictwem mediów – wiedza publicystyczna,

włączająca język potoczny, częstokroć bazująca na sloganach, bez wątpienia stanowi istotny czynnik kształtujący wiedzę o wychowaniu wśród tzw. „zwykłych ludzi”. Zgodnie jednak z założeniem o multijkościowej tożsamości pedagogiki Rutkowski wyklucza zasadność wyróżniania wśród wskazanych rodzajów wiedzy o wychowaniu wiedzy „pierwszej, doskonałej, obowiązującej, dominującej nad innymi” [9, s. 19].

Kluczowym, szczególnie w kontekście zagadnienia tytułowego, źródłem wiedzy o wychowaniu jest przekaz międzypokoleniowy. Przez wieki niemal wyłącznym sposobem udzielania rad związanych z opieką i wychowaniem był przekaz ustny. Udzielanie porad przez krewnych, przyjaciół, sąsiadów czy osoby obdarzone autorytetem w danym środowisku jest uważane za jeden z najstarszych układów stosunków, jakie łączą ludzi, a zarazem za najstarszą formę poradnictwa. Porada rozumiana szeroko, jako wskazanie, „jest tak dawna, jak wszelkie działanie wychowawcze” [10, s. 10].

Tradycyjną, ludową wiedzę o opiece i wychowaniu kształtowały nierozdzielnie ze sobą powiązane zjawiska świata naturalnego oraz spraw nadprzyrodzonych. Wiedzę ludową w tym zakresie definiować można jako sumę wiedzy, umiejętności i praktyk opartych na teorii, przekonaniach i doświadczeniu właściwych danej kulturze, zrozumiałych lub nie, stosowanych wobec dzieci i młodzieży celem zachowania ich w zdrowiu oraz wdrożenia w obowiązujący w danej społeczności system norm, wzorów i wartości. Wiedza ludowa zawiera w sobie zarówno elementy racjonalne, jak i irracjonalne [11, s. 71]. Jan Stanisław Bystron opisał budujący wiedzę ludową system naturalistyczno – religijny następującymi słowami: „od wierzeń w świat ponadnaturalny przechodzimy do wyobrażeń o świecie, o naturze martwej i żywej, wreszcie o człowieku” [12, s. 147]. Jego główną ideę stanowiło przekonanie, że kosmos jest „żywym organizmem”, którego naturalną częścią – oprócz ciał niebieskich, zjawisk atmosferycznych, żywiołów itd. – są ludzie. Nieożywione składowe kosmosu obdarzane były życiem i świadomością, a ożywienie to stanowiło podstawę podstawą bezpośrednich związków ludzi z własnym otoczeniem, a jednocześnie tworzyło poczucie różnorodnych zależności między wszystkimi składnikami kosmosu. Między ludźmi a pozostałymi składnikami świata działała zatem zasada wzajemności do ut des (łac. daję abyś dawał). Do klasycznych działów wiedzy ludowej zaliczały się: kosmogonia obejmująca wizję stworzenia świata, astronomia zajmująca się ruchem i opisem ciał niebieskich, meteorologia, wiedza przyrodnicza o świecie roślin i zwierząt, umiejętności matematyczne (miary, wagi, itp.) oraz medycyna [11, s. 71]. Ważne miejsce w kulturze ludowej, integrująca wiedzę z różnych działów,

zajmowała ludowa wiedza dotycząca poczęcia, przyjścia na świat oraz wprowadzania dzieci do społeczności dorosłych [13] [14].

W okresie Drugiej Rzeczypospolitej ukazało się około dwieście poradników [15]; liczba poradników wydanych w latach 1944 – 1989 pozostaje trudna do oszacowania, jako iż do tej pory nie były prowadzone badania w tym zakresie. Autorami książek dedykowanych rodzicom byli m.in. pedagodzy, psychologowie, teolodzy oraz lekarze, specjaliści polscy jak i zagraniczni. W okresie międzywojennym i pierwszych latach powojennych z tłumaczeń ukazywały się przede wszystkim prace twórców zachodnioeuropejskich. W latach 50. i 60. XX w. liczne były przekłady książek radzieckich (recepja poglądów radzieckich pedagogów na wychowanie silnie zaznaczała się także w wielu ówczesnych polskich poradnikach), natomiast w latach 70. i 80. ubiegłego stulecia ponownie ukazywać zaczęły się tłumaczenia literatury zachodniej, przy jednoczesnym zaniku poradników inspirowanych radziecką myślą o wychowaniu. W latach 1918 – 1939 oraz 1944 – 1948 na rynku równolegle funkcjonowały dwa nurty poradnictwa – świeckie i religijne; od roku 1949, na skutek postępującej ideologizacji, nurt poradnictwa chrześcijańskiego został znacząco zmarginalizowany.

Ukazujące się w badanym okresie książki dla rodziców miały najczęściej formę uwag bezpośrednio kierowanych do rodziców (głównie matek, niezmiennie uznawanych za rodzica, na którym ciążyła największa odpowiedzialność za wychowanie dzieci; wraz z 2. połową XX w. w książkach pojawiać się zaczęły ustępy dedykowane ojcom, a dopiero w ostatniej dekadzie badanego okresu ojcowie zaczęli być przez autorów traktowani jako równie znaczący odbiorcy porad). Popularne w okresie międzywojennym udzielanie porad w formie opowiadań lub wierszyków, w których przedstawiano różne problemy wychowawcze oraz sposoby ich rozwiązywania, w latach powojennych należało do wyjątków. Inną formą udzielania porad były listy – podczas gdy w okresie międzywojennym ich „nadawcami” byli specjaliści w zakresie opieki i wychowania, wraz z reaktywacją tej formy w latach 50. i 60. XX w. ich autorami stali się tzw. „zwykli ludzie”: dorośli wspominający własne dzieciństwo lub nastolatki, dzielące się z czytelnikiem rozterkami odnośnie własnego wychowania. Ukazanie problemów z punktu widzenia nieprofesjonalistów sprzyjać miało recepcji przedstawianych poglądów na wychowanie, za sprawą przełamaniu bariery mogącej mieć miejsce w kontakcie profesjonalista – niefachowiec. Poradniki z okresu II RP niekiedy też były zbiorami luźnych uwag dotyczących opieki czy wychowania; forma ta nie występowała w latach po II wojnie. W całym badanym okresie publikowane były

także poradniki, w których występowało kilka wskazanych wyżej form jednocześnie.

Poruszana na kartach poradników dla rodziców problematyka była niezmiernie szeroka, obejmując wszystkie sfery i okresy życia dziecka [16]. W badanym okresie, w proces szeroko pojętego wychowania dziecka wpisywało się, obok wychowania moralnego, religijnego, patriotycznego, estetycznego, kształcenia intelektualnego, także i wychowanie zdrowotne i fizyczne. Wychowanie bowiem rozumiano jako wszechstronne wykształcenie duszy, umysłu i ciała wychowanka. Zdecydowaną większość stanowiły pozycje poświęcone edukacji zdrowotnej rodziców lub łączące problematykę zdrowotną z wychowawczą; szczególnie wiele z nich poświęconych było opiece nad niemowlęciem, albowiem okres ten uważano za krytyczny dla zdrowia (a także życia) dziecka. Każdy kolejny etap rozwojowy charakteryzowało stopniowe ograniczanie wskazówek o charakterze higieniczno – zdrowotnym na rzecz uwag poświęconych problemom wychowawczym.

Częstokroć zagadnienia związane z dbałością o higienę i zdrowie dziecka poprzedzały uwagi odnoszące się do kwestii związanych z prokreacją. Niezmiennie podkreślano, iż warunkiem prawidłowego rozwoju dziecka było zdrowie rodziców, szczególnie zaś – przyszłej matki. Dlatego na osobach pragnących wstąpić w związek małżeński (a więc przyszłych rodzicach) składano obowiązek kontroli stanu zdrowia, a troska o zdrowie dziecka miała rozpoczynać się od dbałości o własną kondycję fizyczną i psychiczną. Nic nie mogło bowiem usprawiedliwiać tych, którzy mając świadomość problemów ze swoim zdrowiem fizycznym lub psychicznym, decydowali się sprowadzić na świat nowe życie.

Czytelniczki spodziewające się dziecka mogły znaleźć szczegółowe wytyczne higieniczno – zdrowotne na czas ciąży, porodu oraz połogu, zapoznać się z etapami rozwoju płodowego dziecka, najpowszechniejszymi powikłaniami ciąży, jak też zdobyć wiedzę prawną odnoszącą się do kwestii macierzyństwa. W okresie powojennym zakres porad dotyczących przebiegu ciąży poszerzony został o informacje na temat ciąż mnogich, pozamaciernych oraz samoistnych poronień, jak również mechanizmów kształtowania się płci dziecka. W rozdziałach poświęconych przygotowaniu do macierzyństwa poruszana była ponadto problematyka anty-koncepcji (naturalnych oraz sztucznych sposobów zapobiegania ciąży), a także aborcji – jej negatywnych (zarówno fizycznych, jak i psychicznych) skutków. Z poradników kobiety mogły czerpać ponadto wiedzę dotyczącą organizacji oraz przebiegu porodu – w latach międzywojennych były to szczegółowe wytyczne umożliwiające zapewnienie możliwie komforto-

wych oraz bezpiecznych warunków rozwiązania. Od lat 50. zeszłego stulecia przyszłe matki zachęcano za pośrednictwem książek poradnikowych do uczestnictwa w zajęciach przygotowujących do porodu.

Zdecydowanie najwięcej porad kierowano do rodziców dzieci w pierwszym roku życia. Okres noworodkowy i niemowlęcy uznawany był za krytyczny dla całego późniejszego rozwoju i funkcjonowania człowieka, stąd też tak istotnym było, aby matki dokładały wszelkich starań, by ich dzieci były prawidłowo zaopiekowane. Za podstawowy czynnik służący ochronie zdrowia bezsprzecznie uznawano naturalny pokarm, dlatego też na kartach poradników intensywnie promowano karmienie piersią. W książkach z okresu Drugiej Rzeczypospolitej oraz pierwszych lat powojennych podejmowano także rozważania dotyczące zdrowotnych oraz moralnych aspektów zatrudniania mamek; w kolejnych dekadach, na skutek przemian obyczajowych i społecznych mameczarstwo zyskało status procederu moralnie nagannego, stąd też kobietom niemogącym karmić własną piersią przybliżano instytucję laktatoriów. Wiedza z zakresu żywienia niemowląt obejmowała informacje dotyczące sporządzania mieszanek mlecznych oraz techniki karmienia butelką dla dzieci karmionych sztucznie, a także wprowadzania do dziecięcego menu nowych, pozamlecznych produktów. Poradniki zawierały drobiazgowo opisy wszelkich czynności pielęgnacyjnych, jakie należało wykonywać w stosunku do noworodka i niemowlęcia. Zaniedbania na polu higieny, wynikające przede wszystkim z braku wiedzy, ale też – zdaniem lekarzy – z powszechności zabobonów, były równie powszechną, co błędy w odżywianiu, przyczyną problemów zdrowotnych dzieci w pierwszym roku życia. Wytyczne w zakresie higieny dotyczyły ponadto odzieży, a także sprzętów oraz otoczenia dziecka.

Lekarze, autorzy poradników higieniczno – zdrowotnych, zwracali ponadto uwagę na konieczność ochrony dzieci przed chorobami zakaźnymi. Profilaktyka miała być realizowana głównie w formie szczepień ochronnych, stąd też na kartach książek można było znaleźć aktualne terminarze wakcynacji. Rodzicom dzieci chorych udzielano porad dotyczących sposobów postępowania stosownie do problemu zdrowotnego; niekiedy były one uzupełnione zaleceniami dotyczącymi wyposażenia domowej apteczki.

Wśród uwag kierowanych do rodziców niemowląt nie zabrakło także wskazań wychowawczych. Oddziaływania wychowawcze miały rozpoczynać się już pierwszego dnia życia dziecka, a podstawę oddziaływań wychowawczych stanowić miały stanowczość oraz konsekwencja. Świecka literatura poradnikowa promowała kształtowanie w dziecku pożądanych przyzwyczajęń w oparciu o znajomość ogólnych praw rządzących rozwojem, jak też cech indywidualnych dziecka.

Wokół kwestii związanych z zachowaniem zdrowia koncentrowały się także porady kierowane do rodziców dzieci w wieku poniemowlęcym. Edukacja żywieniowa rodziców dotyczyła nie tylko biologicznego i technicznego aspektu żywienia, ale także pedagogiki karmienia i kultury jedzenia. Filarem zdrowia, podobnie jak na wcześniejszym etapie rozwoju, miała być czystość ciała. Zadaniem matki małego dziecka było stopniowe wdrażanie go do samodzielności na polu higieny. Troska o zdrowie małego dziecka manifestować się miała także dbałością o jego sprawność fizyczną – gimnastyka miała mieć charakter zabaw dobranych zarówno do możliwości, jak i zainteresowań dziecka. Wiedza na temat korzyści płynących z ćwiczeń fizycznych odnosiła się nie tylko do cielesnego, ale także wychowawczego aspektu oddziaływań na dziecko – podkreślano bowiem, iż aktywność ruchowa równie mocno, co ciało, kształtowała także charakter dziecka. Popularyzacja wiedzy z zakresu wychowania zdrowotnego małych dzieci, obejmowała ponadto tematykę chorób dziecięcych, zarówno w obszarze profilaktyki, jak też opieki nad dzieckiem chorym. Oprócz informacji na temat najczęstszych chorób wieku dziecięcego, począwszy od lat 50. XX wieku zaczęto poruszać także problematykę opieki i wychowania dzieci z chorobami skórными, alergicznymi oraz kardiologicznymi, jak również niepełnosprawnych. Jednym z zagadnień, które także zaistniały na kartach poradników dopiero w drugiej połowie XX wieku, była terapia zaburzeń mowy.

W wychowaniu małego dziecka zalecano wspierać rodzącą się samodzielność, przy jednoczesnym zachowaniu równowagi między swobodą a nakładanymi na dziecko ograniczeniami. Szczególne miejsce pośród rozważań dotyczących wieku poniemowlęcego zajmowała kwestia stosowania nagród i kar, szczególnie cielesnych. Rolą matki było uspołecznienie dziecka, aby pod koniec okresu poniemowlęcego umiało nawiązywać prawidłowe relacje z rówieśnikami oraz dorosłymi. Ważnym elementem życia małego dziecka była zabawa, przypominano rodzicom – czytelnikom poradników, zatem na ich stronach omawiano zarówno rolę zabawy w prawidłowym rozwoju (fizycznym i psychicznym), etapów rozwoju zabawy, a także doboru zabawek do wieku, temperamentu oraz upodobań dziecka. Twórcy religijnej literatury poradnikowej zwracali ponadto uwagę, by okres poniemowlęcy był czasem zapoznawania dziecka z Bogiem. W nauce religii zalecano stosować nie tylko metody słowne, lecz także posiłkować się literaturą oraz symbolami związanymi z wiarą chrześcijańską. Uczestnictwo w obrzędach oraz płynący od rodziców przykład miały stanowić podstawę edukacji religijnej małego dziecka.

Wiedza przekazywana rodzicom dzieci w wieku przedszkolnym dotyczyła przede wszystkim kwestii związanych z wychowaniem oraz kształceniem kompetencji przygotowujących do rozpoczęcia nauki szkolnej. Jednym z istotniejszych zadań o charakterze wychowawczym, miało być nabycie przez dziecko umiejętności samoobsługowych w zakresie higieny osobistej, ubierania oraz jedzenia. Zalecany w okresie Drugiej Rzeczypospolitej rygor w wychowaniu, w latach powojennych krytykowany był jako niewłaściwy zarówno ze względów etycznych, jak też psychologicznych. Gwarantem należytego przygotowania do nauki w szkole miało być przygotowanie przedszkolne, na co kładziono szczególnie wyraźny akcent od 2. połowy dwudziestego stulecia. Oprócz wyrobienia posłuszeństwa i nauki samodzielności, kluczową kompetencją nabywaną w przedszkolu miała być umiejętność współpracy z rówieśnikami.

Wiedza, jaką przekazywano rodzicom dzieci w wieku szkolnym, w zdecydowanej mierze koncentrowała się na kwestiach związanych z edukacją. W poradnikach wobec rodziców formułowano liczne oczekiwania, mające przyczynić się do szkolnego sukcesu dziecka. Wstępujące do pierwszej klasy dziecko miała charakteryzować fizyczna, intelektualna, społeczna oraz emocjonalna dojrzałość, wyznaczające gotowość szkolną. Wiele zaleceń dotyczyło ponadto konieczności podejmowania przez rodziców współpracy z nauczycielami. Uważani w latach 1918 – 1939 za partnerów w edukacji, w latach powojennych rodzice stopniowo sprowadzeni zostali do roli świadczeniodawcy usług na rzecz szkoły. Innym z wymienionych obowiązków, jakie nakładano na rodziców, było zapewnienie dziecku – uczniowi odpowiednich warunków do nauki w domu (m.in. stołu do pracy, właściwego oświetlenia miejsca pracy czy też przestrzeni do przechowywania przyborów szkolnych).

Charakter niektórych spośród wskazówek dotyczących wychowania determinowany był nie tylko wiekiem, ale też płcią dziecka. Widoczny w międzywojennych poradnikach dwugłos w tej sprawie wynikał z odmiennego myślenia o roli kobiet w rodzinie i społeczeństwie, jaki istniał między autorami odwołującymi się do tradycyjnych, chrześcijańskich wartości, a promującymi egalitaryzm wychowawczy oraz edukacyjny. Należy jednocześnie zauważyć, iż oczekiwania związane z wychowaniem chłopców i dziewcząt formułowane w poradnikach katolickich z lat powojennych uwzględniały dokonujące się ówczesznie zmiany społeczne, co przełożyło się m.in. na przyzwolenie, by wychowane zgodnie z zasadami wiary dziewczęta podejmowały dowolną, dającą spełnienie i satysfakcję w życiu, drogę życiową.

Analiza treści zamieszczanych w badanych poradnikach dla rodziców z lat 1918-1989 pozwala stwierdzić, iż przekazywana czytelnikom wiedza niemal wyłącznie reprezentowała wiedzę naukową, sytuującą się w obszarze następujących dziedzin i dyscyplin: wiedzy pedagogicznej, psychologicznej, medycznej oraz prawnej. Drugim, legitymizowanym przez poradnikowy dyskurs, rodzajem wiedzy o wychowaniu była wiedza religijna, opierająca się na kwestiach niepodlegających dyskusji, niekwestionowalnych, odwołująca się do sfery sacrum jako źródła postulatów wychowawczych.

Wiedza ludowa, reprezentowana w poradnikach głównie przez umiejętności i praktyki dotyczące tradycyjnych metod leczenia, sprowadzona została w poradnikach wyłącznie do przesądów i zabobonów. Medycyna tradycyjna obejmuje wiedzę przekazywaną z pokolenia na pokolenie, dotyczącą zarówno ziołolecznictwa, korzystania z produktów pochodzenia naturalnego, jak i magię leczniczą oraz sposoby leczenia, które nie mogą być wyjaśnione przez współczesną medycynę [17]. Autorzy poradników poświęconych utrzymaniu i rozwijaniu zdrowia, lekarze i higieniści, z całą stanowczością zwalczały wszelkie praktyki wywodzące się z tradycyjnej medycyny, jako jedyne akceptowalne źródło wiedzy służącej podtrzymaniu zdrowia, zapobieganiu, diagnozowaniu bądź leczeniu chorób fizycznych i psychicznych wskazując medycynę konwencjonalną. W poradnikowym dyskursie wyraźnie widoczny jest brak odwołań do doświadczeń rodzica (przede wszystkim matki, jako osoby, na której cedowano odpowiedzialność za wychowanie). Ten brak powiązań między wiedzą naukową, której dystrybutorem był ekspert – autor danej publikacji, a jednostkową wiedzą rodzica, czerpaną przez niego z własnych doświadczeń powstałych na bazie kontaktów z dzieckiem oraz przekazu międzygeneracyjnego, w tym wiedzy ludowej, sytuuje tę ostatnią poza dyskursem*. Praktyki monopolizacji wiedzy o opiece i wychowaniu przez reprezentujących różne gałęzie nauki ekspertów – autorów książek poświęconych opiece i wychowaniu, należy w dyskursie poradnikowym poszukiwać przede wszystkim w samym charakterze gatunku. Rolą publikacji popularnonaukowych, do jakich zalicza się poradniki dla rodziców, jest bowiem

* Chęć zdominowania (lub wręcz zawłaszczenia) przez ekspertów prawa do wiedzy o opiece i wychowaniu dziecka odnieść można do koncepcji władzy – wiedza M. Foucaulta, w której wiedza staje się mechanizmem normalizacyjnym, wyznaczającym akceptowane sposoby postępowania oraz sankcjonującym odstępstwa od narzuconych reguł; tym samym wiedza staje się władzą [18, s. 90–91].

właśnie popularyzacja wiedzy fachowej wśród czytelników niebędących specjalistami w danej dziedzinie (w tym przypadku rodziców). Twórcy będących przedmiotem analizy poradników z lat 1918–1989 często bezpośrednio odnosili się do tego założenia, podkreślając znaczenie wiedzy naukowej czerpanej z dedykowanej rodzicom literatury dla prawidłowego rozwoju i wychowania dziecka. Niekiedy też wyrażano opinię, iż popularyzowanie wśród rodziców najnowszych trendów naukowych w zakresie opieki i wychowania dzieci, chociażby w formie poradnika, było wręcz obowiązkiem specjalistów, stanowiąc element szeroko rozumianej profilaktyki. Często stosowanym przez autorów zabiegiem było powoływanie się na własną praktykę zawodową – przykłady zwieńczonych sukcesem interwencji miały służyć uwierzytelnieniu przekazu. Praktyce służącej umacnianiu znaczenia wiedzy eksperckiej w wychowaniu miały sprzyjać ponadto czynione przez twórców poradników uwagi dyskredytujące właśnie doświadczenia poprzednich pokoleń, płynące m.in. z ludowej wiedzy o wychowaniu.

Bibliografia:

1. *Raport Polskiej Izby Książki z projektu badawczego „Kierunki i formy transformacji czytelnictwa w Polsce. 2013–2014”*. Warszawa, 2014. URL: <http://tiny.pl/m3grg> [dostęp 14.07.2016].
2. Ficek E., *Poradnik. Model gatunkowy i jego tekstowe aktualizacje*. Katowice, 2013.
3. Koryś I., Michalak D., Chymkowski R., *Stan czytelnictwa w Polsce w 2014 roku*, Warszawa, 2015. URL: http://ksiegarnia.bn.org.pl/pdf/Stany_czytelnictwa_w_Polsce_w_2014_roku.pdf [dostęp 14.07.2016].
4. Zierkiewicz E. *Poradnik – oferta wirtualnej pomocy?* Kraków, 2004.
5. Ficek E. *Poradnik. Model gatunkowy i jego tekstowe aktualizacje*. Katowice, 2013.
6. Zasztowt L. *Popularyzacja nauki w Królestwie Polskim: 1864–1905*. Wrocław, 1989.
7. Such J., Szcześniak M. *Filozofia nauki*. Poznań, 2000.
8. Apanowicz J. *Metodologiczne uwarunkowania pracy naukowej*. Warszawa, 2005.
9. Rutkowiak J. *Wielość języków pedagogiki a problem jej tożsamości*, [w:] „Wprowadzenie do pedagogiki. Wybór tekstów”, red. T. Jaworska, R. Leppert. Kraków, 2001.
10. Czerniawska O. *Poradnictwo kulturalno – wychowawcze. Problemy i formy działania*. Warszawa, 1973.
11. Tylkowa D., *Wiedza ludowa* [w:] „Etnografia Polski. Przemiany kultury ludowej, t. II”, red. M. Biernacka i in. Wrocław, 1981.

12. Bystroń J. S. *Etnografia Polski*. Warszawa, 1947.
13. Biegeleisen H. *Matka i dziecko w obrzędach, wierzeniach i zwyczajach ludu polskiego*. Lwów, 1927.
14. Biegeleisen H. *U kolebki, przed ołtarzem, nad mogiłką*. Lwów, 1929.
15. Jakubiak K. *Badania naukowe nad rodziną oraz problematyka wychowania rodzinnego w literaturze pedagogicznej II Rzeczypospolitej*, [w:] „Rodzina jako środowisko wychowawcze w czasach nowożytnych”, red. K. Jakubiak. Bydgoszcz, 1995.
16. Małek A., *Wiedza o dziecku w świetle poradników dla rodziców z lat 1918–1970*. Gdańsk, 2016, niepublikowana praca doktorska.
17. World Health Organization, *Traditional, complementary and integrative medicine*. URL: <https://www.who.int/traditional-complementary-integrative-medicine/about/en/> [dostęp 05.04.2019].
18. Foucault M. *Historia seksualności*. Warszawa, 1995.